

2. Україна: соціальна сфера у перехідний період : Аналіз Світового банку / ред. О. Коваленко. – К. : Основи, 1994. – 245 с.
3. Ламперт Хайнц. Социальная рыночная экономика : Германский путь / пер с нем.: В. П. Котелкин. – М. : Дело, 1994. – 224 с.
4. **Райзберг Б. А.** Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – 2-е изд., испр. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
5. Рынок труда и социальная политика в Центральной и Восточной Европе : Переход. период и дальнейшее развитие / Н. Барр, И. Кроуфорд, С. Эстрин и др. ; пер. с англ. под науч. ред. С. Кадомцевой и др. ; под ред. Н. Барра. – М. : ИКЦ ДИС, 1997. – 495 с.
6. **Кричевский Н. А.** Корпоративная социальная ответственность / Н. А. Кричевский, С. Ф. Гончаров. – М. : Дашков и К, 2007. – 215 с.
7. Статистичний щорічник України за 2010 рік. – К. : Держ. комітет статистики України, 2011.

Надійшла до редколегії 11.01.2012

УДК 65.011.3: 061.5

М. І. Пасерба, О. І. Іляш

Львівська комерційна академія

РИЗИК ЯК ОБ'ЄКТ УПРАВЛІННЯ В СИСТЕМІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено типові ризики, яким піддається торговельне підприємство залежно від стадії його життєвого циклу та рівня взаємозв'язку із зовнішнім середовищем.

Ключові слова: ризик, прогнозування, мінімізація ризиків, ефективність управління, аналіз ризику, вірогідність, ідентифікація, невизначеність, система управління ризиками.

Исследованы типичные риски, которым подвергается торговое предприятие в зависимости от стадии его жизненного цикла и уровня взаимосвязи с внешней средой.

Ключевые слова: риск, прогнозирование, минимизация рисков, эффективность управления, анализ риска, вероятность, идентификация, неопределенность, система управления рисками.

Typical risks which a point-of-sale enterprise is added depending on the stage of his life cycle and level of intercommunication with an external environment are considered in the article.

Key words: risk prediction, risk minimization, performance management, risk analysis, probability, identification, uncertainty, risk management.

Процес ведення бізнесу історично пов'язується з ризиками. Ще Р. Кантільон визначав підприємця як людину, що діє в умовах ризику [9]. Чинник ризику був виділений як один з найважливіших атрибутів, властивих будь-якій економічній діяльності, серед 90 чинників, на які вказали експерти з понад 44 учених академічних установ і провідні представники бізнесових кіл, що брали участь в семінарі за методом Дельфі, який проводився у 1990 році У. Гартнером [9].

Факт ризикованості підприємницької діяльності зафіксовано і на законодавчому рівні: у Господарському кодексі України підприємницька діяльність визначається як «самостійна, ініціативна, систематична, *на власний ризик* господарська діяльність, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів і отримання прибутку» [1].

Підприємства стикаються з різноманітними ризиками (соціально-економічними, інституційними, техногенними тощо), що перешкоджають їх ефективному функціонуванню, і це нерідко призводить до банкрутства.

У межах економічної теорії питання ризиків і їх оцінки порушувались і досліджувались в різний час у працях багатьох зарубіжних учених: Дж. Адамса, М. Аллі, Р. Берндта, Д. Бернуллі, Ф. Бруні, С. Л. Дербі, Р. Кантільона, Ж. Керверна, Р. Л. Кіні, Е. Ло, Р. Мертона, Ф. Найта, А. Пігу, І. Пфайфера, К. Редхеда, М. Скоулса, Дж. ван Хорна, П. Шумейкера та ін.

У радянській економічній літературі існувала низка робіт про ризик, зокрема В. А. Абчука [2], А. П. Альгіна [4], М. С. Грінберга [6], М. М. Моїсєєва [7].

Ризику властива низка рис, серед яких учені виділяють суперечність, альтернативність, невизначеність, динамічність і потенційну прибутковість. Альгін А. П. виділяє ще одну рису ризику – конкретно-історичний характер [4].

Слід також зазначити, що ставлення до ризику як до джерела прибутку сформувалось і закріпилось відносно недавно. Так, на IV Міжнародному форумі з управління ризиками (Москва, 2006) відзначалось: 1) «ризик перестає бути синонімом загрози, тепер його радше слід розглядати і як загрозу, і як можливість» (президент Європейської федерації асоціацій ризик-менеджменту М. Д. Деке); 2) ризик-менеджмент стає окремою складовою діяльності компаній; 3) європейські компанії переходять від ізольованого управління ризиками в окремих підрозділах до інтегральної системи управління ризиками (яка ґрунтується на системному і синергетичному підходах до управління), тобто ризик-менеджмент стає невід'ємною складовою кожної економічної системи [5].

Аналіз існуючих наукових підходів до тлумачення сутності поняття ризику дозволяє стверджувати, що більшість з них характеризує ризик загалом, безвідносно до конкретного суб'єкта, який є носієм чи піддається впливу ризику.

Як останні можуть розглядатись підприємства, організації, суб'єкти господарської діяльності, компанії, індивіди, виробники, процес підприємницької діяльності тощо. Однак кожен напрям господарської діяльності пов'язаний з конкретними видами ризиків, що мають свою специфіку виникнення, прояву, аналізу, оцінки та управління. Ця специфіка існує і в торгівельній сфері. На нашу думку, ризик у торгівлі є характеристикою діяльності, яка здійснюється торговельним підприємством у ситуації неминучого вибору, відображає невизначеність майбутніх результатів діяльності підприємства і ймовірність сприятливих і негативних наслідків його дій. Цей ризик пов'язаний з діяльністю (пошуком, вибором, просуванням, реалізацією) з доведення товару від постачальника (виробника) до споживача.

Під ризиками торговельних підприємств слід розуміти ймовірні загрози матеріальних, фінансових, трудових, екологічних, інформаційних, інтелектуальних та інших втрат, упущених вигод, а також можливості отримання додаткових вигод і прибутку.

Ризики, що виникають у торгівлі, різноманітні, але, незважаючи на це, вони можуть бути розподілені на впорядковані групи залежно від обраних критеріїв; тобто їх можна і слід класифікувати. Значення науково обґрунтованої класифікації полягає в тому, що вона, по-перше, дозволяє визначити місце конкретного ризику в загальній системі ризиків, по-друге, дає можливість систематизувати усі ризики за певними критеріями, по-третє, дозволяє визначити сукупний рівень ризику підприємства на основі правильної детермінації його складових (різновидів), по-четверте, дозволяє знайти оптимальний метод аналізу, оцінки й управління для кожного виду ризику.

У сучасній науково-методичній літературі представлено понад двісті видів ризику та запропоновано значну кількість підходів та критеріїв їх класифікації. Зокрема, у науковій праці В. Гранатурова, І. Литовченко, С. Харічкова виділе-

но близько 110 видів ризиків [5]. У роботі І. М. Сараєвої [8, с. 56–61] визначено близько 200 видів ризику, які існують у сучасній науковій і навчальній літературі. Однак погоджуємось із твердженням В. Гранатунова, що, «на жаль, різні автори дають різні характеристики змісту більшості з цих ризиків. Тому в багатьох випадках ризику, що мають однакову назву, практично повністю відрізняються за суттю. Це свідчить, що на даний час не існує єдиного узгодженого підходу до опису складу та характеристики ризиків». Вивчення сучасних наукових праць з ризикології доводить їх відставання від потреб практиків у сфері аналізу окремих видів ризиків, а також їх сукупностей.

При здійсненні господарської діяльності в сучасних умовах дуже важливим з точки зору отримання позитивного результату є вибір оптимальної (що враховує усі основні, значущі ризики) класифікації ризиків, характерних для торговельного підприємства. Правильний вибір класифікації ризиків і оцінка рівня сукупного ризику багато в чому зумовлюють успіх усієї діяльності. Сукупний ризик торговельного підприємства слід розглядати як сукупність ризиків, що виникають у будь-яких видах діяльності, здійснюваних торговельним підприємством (виробництво і реалізація товарів і послуг, фінансові, інвестиційні операції, втілення соціально-економічних і науково-технічних проєктів).

Дія ризику може бути різною залежно від типу підприємства. Кожне торговельне підприємство піддається комплексу ризиків, який формується залежно від розміру досліджуваного підприємства, його форми власності, рівня інноваційності, ринку, на якому воно працює, легітимності його діяльності. Тобто на підприємство діє певна сума ризиків, причому для різних підприємств вона буде різною.

Звичайно підприємства, які повністю чи частково функціонують в тіньовому секторі економіки, піддаються значно більшій кількості ризиків, аніж ті, що працюють на легальній основі. До суми ризиків великого підприємства, яке займається експортно-імпортною діяльністю, додаються ризики валютних коливань, політичні, митні порівняно із середнім підприємством, яке зосереджує свою діяльність на місцевому ринку. До менш ризикових можна також віднести підприємства державної форми власності та ті, які не впроваджують інновації.

Важливим моментом при детермінації сукупності ризиків підприємства є визначення *етапу його життєвого циклу*. Відомо, що підприємства в процесі свого розвитку долають певні етапи (життєві цикли), на кожному з яких виникають схожі проблеми і проблемні ситуації. У науковій літературі економісти виділяють від трьох до десяти стадій життєвого циклу підприємства. На нашу думку, кожна стадія життєвого циклу характеризується власним набором типових ризиків. Правильно визначивши, на якому етапі свого розвитку перебуває підприємство, можна відразу ж виділити цілий комплекс ризиків, що найчастіше зустрічаються на даній стадії життєвого циклу. Адже неправильна детермінація кризового поля може зумовити неправильні висновки та дії, що може привести до переходу критичної межі ризику підприємством з можливістю його подальшого банкрутства. Для проведення дослідження скористаємося схемою життєвого циклу організації Жаровського, який виділив сім стадій життєвого циклу підприємства. Кожна з них володіє своїми особливостями, які, у свою чергу, визначають найбільш вразливі місця в діяльності підприємства. Проаналізуємо основні стадії життєвого циклу та інформацію про потенційні ризики, які можуть діяти на підприємство (табл.).

Чітке визначення фази циклу, на якій зараз перебуває підприємство, дає корисну інформацію з точки зору забезпечення його стабільної та ефективної діяльності. Знання фази життєвого циклу може надати підприємству інформацію про його типові ризики та методи боротьби з ними.

Управління та ризик слід розглядати як взаємопов'язані структурні елементи соціально-економічної системи, однак управління слід розглядати в ролі мож-

Типові ризики підприємства залежно від стадії життєвого циклу

Етап	Особливості розвитку та основні проблеми	Рівень ризику	Типові ризики
I. Народження ідеї	Підприємство існує тільки у вигляді ідеї. Здійснюється вибір організаційно-правової форми господарювання, підбір персоналу, проведення попередніх досліджень та ін. Основним завданням є розробка бізнес-плану.	Максимальний	<ul style="list-style-type: none"> • Виручка відсутня; • доступ до зовнішніх джерел фінансування ускладнений через відсутність кредитної історії та високий рівень ризику; • значна залежність від ринкової кон'юнктури; • значна залежність від ресурсів та можливостей організатора бізнесу
II. Старт	Підприємство зареєстроване. Пошук коштів для фінансування первинних витрат на оренду або купівлю приміщень, устаткування та ін. Витрати зростають, у той же час потрібен деякий проміжок часу для досягнення беззбитковості.	Максимальний. Понад 70 % стають банкрутами на даному етапі	<ul style="list-style-type: none"> • Виручка не покриває прямих змінних і прямих постійних витрат; • дефіцит оборотних коштів; • невисокий рівень професійних навичок, знань; • відсутність досвіду у власників підприємства; • низький рівень фінансової стійкості; • низький рівень фінансового управління та менеджменту
III. Зростання	Підприємство рухається від збитковості до прибутковості. Проте витрати все ще зростають, а обсяг доходів недостатній для їх покриття	Високий (30–50 % збанкрутілих підприємств)	<ul style="list-style-type: none"> • Дефіцит ліквідних коштів; • доступ до кредитів може бути ускладнений; • збільшуються товарні запаси; • незадовільне співвідношення позикових і власних коштів
IV. Стабілізація	Найменш проблемний етап розвитку підприємства. Підприємство може розраховувати на отримання фінансування в банках, виручка дозволяє покривати більшу частину витрат. Особлива увага – розрахунок посильних темпів зростання продажів	Невисокий	<ul style="list-style-type: none"> • Виробничі та комерційні проблеми; • неоптимальність збутової мережі; • недостатня реклама продукції; • технічна недосконалість товарів; • недоліки та прорахунки в управлінні підприємством; • неоптимальна організація бізнес-процесів; • неефективна організаційна та управлінська структури
V. Експансія	Для розширення і подальшого розвитку підприємству необхідні нові основні фонди, для закупівлі яких залучаються додаткові ресурси	Невисокий	<ul style="list-style-type: none"> • Нові кредити створюють додаткове навантаження на підприємство, і у разі невдалого розширення фірма може зіткнутися з фінансовими проблемами; • можливе перевиробництво; • значна залежність від постачальників сировини
VI. Спад	Зменшення попиту, скорочення обсягів продажів	Ризик починає зростати	<ul style="list-style-type: none"> • Спад обсягів виробництва нижчий за точку беззбитковості; • зменшення попиту, скорочення обсягів продажів, доходів; • грошові потоки негативні; • незадовільне співвідношення позикових і власних коштів; • втрата ринків збуту; • моральний та фізичний знос перевищує критичні межі.

* Складено автором

ливого генератора ризику. Поряд із цим, вищі шанси на успіх завжди мають ті управлінці, яким притаманні здатність приймати і реалізовувати неординарні рішення, гнучкість при зміні стратегії та тактики поведінки на ринку, вміння використовувати широкий спектр практичних методів та прийомів управління ризиком.

Бібліографічні посилання і примітки

1. Господарський кодекс України // ВВР. – № 18. – 2003. – С. 42.
2. **Абчук В. А.** Теория риска в морской практике / В. А. Абчук. – Л., 1983.
3. **Автономов В.** Практики глазами теоретиков (феномен предпринимательства в экономической теории). Предпринимательство в России / В. Автономов. – 1997. – № 4(11). – С. 5–11.
4. **Альгин А. П.** Грани экономического риска / А. П. Альгин. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
5. **Гранатуров В. М.** Аналіз підприємницьких ризиків: проблеми визначення, класифікації та кількісної оцінки : моногр. / В. М. Гранатуров, І. В. Литовченко, С. К. Харічков ; за наук. ред. В. М. Гранатурова. – О. : Ін-т проблем ринку та економ.-еколог. досл. НАН України, 2003. – 164 с.
6. **Гринберг М. С.** Проблема производственного риска в уголовном праве / М. С. Гринберг. – М. : Юриздат, 1963. – 332 с.
7. **Моисеев Н. Н.** Математические задачи системного анализа / Н. Н. Моисеев. – М. : Наука, 1981. – 487 с.
8. **Сарасва І. М.** Системне моделювання процесу ідентифікації підприємницьких ризиків. – О. : Фенікс, 2008. – 147 с.
9. **Gartner W. B.** What are We Talking about when We Talk about Entrepreneurship? / W. B. Garther // Journal of Business Venturing. – 1991. – № 5. – P. 15–28.

Надійшла до редколегії 22.12.2011

УДК 330.322.21

С. А. Ртищев, О. М. Бондарчук, Б. А. Ртищев
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

ОСНОВНІ ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ АСОРТИМЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Досліджено на основі звітних даних роботи підприємства стан його асортиментної політики та визначено важливі фактори впливу на рівень її оптимізації. За допомогою методу кореляційно-регресійного аналізу розроблено економіко-математичну модель удосконалення асортименту продукції промислового підприємства.

Ключові слова: асортиментна політика, конкурентоспроможність, економіко-математична модель, рентабельність, матеріальні витрати, кореляційно-регресійний аналіз.

Исследовано на основе отчетных данных работы предприятия состояние его асортиментной политики и определены значимые факторы влияния на уровень ее оптимизации. С помощью метода корреляционно-регрессионного анализа разработана экономико-математическая модель усовершенствования ассортимента продукции промышленного предприятия.

Ключевые слова: ассортиментная политика, конкурентоспособность, экономико-математическая модель, рентабельность, материальные расходы, корреляционно-регрессионный анализ.

© С. А. Ртищев, О. М. Бондарчук, Б. А. Ртищев, 2012